

OPIS KRAJÓW SŁOWIAŃSKICH *BREVIS DESCRIPTIO SLAVINIE*
ZE WSTĘPU DO *ŻYWOTU ŚWIĘTEGO WOJCIECHA*
(KODEKS I F 327
Z BIBLIOTEKI UNIwersYTETU WROCLAWSKIEGO)

Rafał Kulicki

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Szkola Doktorska
John Paul II Catholic University of Lublin
Doctoral School
e-mail: rafalkulicki@kul.pl
<https://orcid.org/0000-0003-2570-3266>

Streszczenie. Panowanie Bolesława Chrobrego jest nierozdzielnie związane z postacią św. Wojciecha, którego żywot *Est locus in partibus Germanie* miał przybliżać zarówno jego postać, jak i środowisko, w którym żył i działał. Artykuł analizuje tekst *Brevis descriptio Slavinie*, stanowiący część wstępu do jednego z rękopisów tego *Żywotu Świętego Wojciecha*, przechowywanego w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego pod sygnaturą I F 327. Źródło opisuje geograficzne i kulturowe tło Słowiańszczyzny, wprowadzając czytelnika w kontekst życia św. Wojciecha. Kodeks datowany na XV wiek, zawiera różnorodne dzieła o charakterze kronikarskim, teologicznym i hagiograficznym, co sugeruje jego pochodzenie z kręgów klasztorów Śląska. Tekst *Brevis descriptio Slavinie* składa się z kilku fragmentów. Główna część wstępu zawiera fragmenty rozdziału *De Sclavia* z *De Proprietatibus Rerum* Bartłomieja Anglika.

Słowa kluczowe: Bartłomiej Anglik; Słowiańszczyzna; św. Wojciech

Panowanie Bolesława Chrobrego, który przyjął koronę królewską w 1025 r., było nierozdzielnie związane z postacią św. Wojciecha. Było to widoczne w czasach średniowiecza, ale jest też aktualne dzisiaj. *Żywot Świętego Wojciecha* „*Est locus in partibus Germanie*” pióra Jana Kanapariusza, powstały w końcu X wieku, ukazywał zarówno jego postać, jak i środowisko, w którym żył i działał, odbiorcom

Artykuły są objęte licencją Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

w świecie chrześcijaństwa łacińskiego. Tekst był czytany i przepisywany przez kolejne stulecia¹. Około połowy XV wieku do manuskryptu przechowywanego we wrocławskim dominikańskim klasztorze św. Wojciecha przepisano tenże Wojciechowy *Żywot*, uzupełniony o opis krajów słowiańskich, mający rozszerzyć kontekst geograficzny dzieła, przybliżając obszar działania biskupa Pragi. Tekst ukazuje wyobrażenie o krajach słowiańskich w średniowiecznej Europie.

Brevis descriptio Slavinie, stanowiąca większą część wstępu do rękopisu *Żywotu Świętego Wojciecha „Est locus in partibus Germanie”* (znanego jako *Żywot Większy*), przyciąga uwagę badaczy od niemal półtora wieku. Pierwsza edycja tego źródła ukazała się w szóstym tomie serii *Monumenta Poloniae historica* wydany w 1893 r. Tekst zapisany jest w piętnastowiecznym rękopisie znajdującym się w Uniwersytecie Wrocławskim. *Brevis descriptio Slavinie* funkcjonuje w obiegu naukowym od końca XIX wieku. Po raz pierwszy został wydany drukiem przez Wojciecha Kętrzyńskiego, który opublikował ten krótki opis Słowiańszczyzny w szóstym tomie *Monumenta Poloniae historica* obok źródeł dotyczących dziejów biskupstwa wrocławskiego. Tekst opatrzył krótkim wstępem, wskazał rękopis, którym posłużył się przy edycji, podał jego zawartość i numer katalogowy z biblioteki wrocławskiej (posługując się dawną sygnaturą biblioteczną), a także przypuszczalny okres życia autora opisu, mianowicie XIV wiek. Wojciech Kętrzyński w swojej edycji w ramach *Monumenta Poloniae historica* nie sprecyzował dokładnie, w którym kodeksie znajduje się tekst *Brevis descriptio Slavinie*. Nie dokonał też bardziej szczegółowej analizy jego treści. Jak pisze: „Żywot ten poprzedza opis krótki ziem i narodów Słowiańskich, który nie jest bez interesu. Autor tegoż opisu żył zapewne w XIV wieku”².

Trudno przytoczyć przykłady późniejszego zainteresowania badaczy tym fragmentem. Franciszek Bujak w pracy *Studja geograficzno-historyczne* odniósł się krótko do *Brevis descriptio Slavinie*, mianowicie wskazał autorów, na których autorytet powołuje się tekst, listę ludów słowiańskich, oraz podał, że Bartłomiej Anglik niezbyt dobrze orientował się w geografii Europy Środkowej, ponieważ za sąsiadów Polaków i Rusinów uznał Wandalów³.

Co prawda Andrzej Feliks Grabski wspomniał w swojej pracy (1964) o Bartłomieju Angliku (franciszkaninie, trzynastowiecznym encyklopedyście), ale

¹ J. KARWASIŃSKA, *Wstęp*, w: I. CANAPARIUS, *S. Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita prior, Św. Wojciecha biskupa i męczennika Żywot pierwszy*, wyd., wstępem i komentarzem opatrzyła J. Karwasieńska (Monumenta Poloniae historica. Nova series. Pomniki dziejowe Polski. Seria II, t. 4/1), Warszawa 1962, s. 1-15.

² *Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński (Monumenta Poloniae historica. Pomniki dziejowe Polski, t. 6), Kraków 1893, s. 587-588.

³ F. BUJAK, *Studja geograficzno-historyczne*, Warszawa 1925, s. 87-88.

wyłącznie jako przykład recepcji jego dzieła *De Proprietatibus Rerum*, na który *Brevis descriptio Slavinie* się powołuje⁴.

W późniejszym czasie (2022) Adam Krawiec⁵ w swojej książce przytoczył *Brevis descriptio Slavinie* w kontekście recepcji w XV wieku dzieł wspomnianego encyklopedysty. Przedstawia skrótowo treść przekazu, wymienione w nim nacje oraz źródła, z jakich czerpał autor. Sugeruje, że zwrócenie uwagi na rozróżnienie pojęć „Słowianin” i „niewolnik” wynika z włączenia do tekstu noty marginalnej. Podkreśla niejednoznaczny charakter informacji o tym, czy Słowiańszczyzna jest położona w Mezji czy w Germanii⁶.

Zamierzeniem niniejszego artykułu jest analiza *Brevis descriptio Slavinie*, ukazanie jego struktury, źródeł, z jakich korzystał autor, oraz celów, dla jakich tekst prawdopodobnie powstał.

Brevis descriptio Slavinie, czyli *Krótki opis Słowiańszczyzny*, znajduje się w rękopisie przechowywanym obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu pod sygnaturą I F 327. Jest to piętnastowieczny kodeks rękopiśmienny o wymiarach 30,5 x 21,5 cm; zapisany na papierze i nie posiada ilustracji, ale w niektórych częściach zawiera iluminowane inicjały. Widoczne są też napisane na czerwono fragmenty oraz liczne podkreślenia. Noty marginalne występują jedynie w kilku miejscach (numeracja kart archiwalna)⁷.

Ze względu na zróżnicowaną treść kodeks jest znany pod różnymi tytułami⁸. Na wkładce przedniej okładki znajdują się ekslibrisy z dominikańskiego klasztoru Świętego Wojciecha we Wrocławiu, na karcie ochronnej widoczna pieczęć tuszowa Königliche und Universitätsbibliothek Breslau i pieczętka Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. Kopia cyfrowa kodeksu jest udostępniana w Internecie w formie skanów w ramach projektu „Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego”⁹.

Uwzględniając zawarte w nim informacje kronikarskie¹⁰ można przypuszczać, że nie mógł zostać ukończony wcześniej niż w latach czterdziestych XV wieku,

⁴ A. GRABSKI, *Polska w opiniach obcych X-XIII w.*, Warszawa 1964, s. 85-88.

⁵ A. KRAWIEC, *Slavia-Sclavania-Słowiańska Ziemia. Słowiańszczyzna w geografii kreacyjnej łacińskiej Europy w średniowieczu*, Poznań 2022, s. 158.

⁶ Tamże.

⁷ Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, I F 327 MSPL 5124, manuscripta.pl/manuscripts/47492/ [dostęp: 08.04.2025].

⁸ Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego notuje kodeks jako *Śląsko-czeskie zapiski kronikarskie*, natomiast serwis naukowy Manuscripta.pl podaje tytuł *Nicolaus Stoer; Hugo de Sancto Victore; Matthaheus de Cracovia*.

⁹ Link www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30554 [dostęp: 19.01.2025].

¹⁰ Patrz niżej.

do tego okresu bowiem jest doprowadzona kronika mieszcząca się w tym kodeksie. Biorąc pod uwagę charakter zebranych w rękopisie dzieł, jest prawdopodobne, że powstał on w kręgach zakonnych Śląska, być może w klasztorze dominikanów wrocławskich, o czym może świadczyć brak świadectw zmiany własności aż do sekularyzacji bibliotek klasztornych i przekazania ich zbiorów bibliotece uniwersyteckiej w 1701 r. Kodeks zawiera kilka różnych dzieł, w kolejności następującej:

- Nicolaus Stoer (zm. 1424)¹¹, *De Expositio missae*, karta 1.
- *Stella Clericorum*¹², karta 98.
- *De Udone episcopo Magdeburgensis miraculorum*¹³, karta 110.
- Hugon od świętego Wiktora (1096-1141)¹⁴ *de regimine proprie persone*, karta 113.
- *Confesionale parvum et bonum*¹⁵ i różne notatki teologiczne, karta 114.
- *De Indulgetionis Johanne papa XXII concessis*¹⁶, karta 119.
- *De miracula et indulgencie Urbis Romanensis*, karta 134.
- Mateusz z Krakowa (1345-1410) *Speculum puritatis, et mundicie*¹⁷.
- *Kronika Czesko-Śląska*, doprowadzona do 1481 r., po której następuje opis koronacji Albrechta Habsburga¹⁸, karta 144.
- Jan Kanapariusz¹⁹, *Żywot świętego Wojciecha*, karta 148²⁰.

¹¹ Nikolaus Stör von Schweidnitz (zm. 1424) – teolog, znany wyłącznie jako autor tego dzieła. *Katalog der Deutschen Nationalbibliothek*, portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cql Mode=true&query=nid%3D104209828 [dostęp: 04.02.2025]; *Deutsche Biographie*, www.deutsche-biographie.de/pnd104209828.html#index [dostęp: 04.04.2025].

¹² Anonimowe dzieło teologiczne na temat duchowieństwa powstałe ok. 1200 r.

¹³ Dzieło anonimowe.

¹⁴ Hugon ze św. Wiktora (ur. 1096 w Saksonii, zm. 11 lutego 1141 w Paryżu) – filozof, przedstawiciel szkoły wiktorynów, członek Zakonu Kanoników Regularnych św. Augustyna.

¹⁵ Tekst, który trudno zidentyfikować.

¹⁶ Spis odpustów z Rzymu.

¹⁷ Mateusz z Krakowa (ur. ok. 1345 w Krakowie, zm. 5 marca 1410 w Heidelbergu) – filozof, teolog, profesor uniwersytetów w Pradze i Heidelbergu, biskup wormacki; autor wielu dzieł teologicznych i kazań. K. WÓJCIK, *Mateusz z Krakowa*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, wydanie internetowe online, www.ptta.pl/pef/pdf/m/mateuszz k.pdf [dostęp: 08.04.2025].

¹⁸ Albrecht Habsburg (ur. 1397, zm. 1439) – książę Austrii oraz Luksemburga, margrabia Moraw, król Niemiec, Czech, Węgier i Chorwacji; koronowany na króla Czech w 1438 r.

¹⁹ Jan Kanapariusz (połowa X wieku – zm. 1004) – zakonnik związany z klasztorem benedyktyńskim Sancti Bonifacius et Alexius na Awentynie w Rzymie.

²⁰ *Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris vita prior*, tekst znany też jako *Vita prior* lub *Est locus in partibus Germanie* – *Pierwszy Żywot świętego Wojciecha* lub *Starszy żywot świętego Wojciecha*. Powstał w 999 r. w związku z wyniesieniem na ołtarze św. Wojciecha. Edycja: *S. Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita prior*, wyd. J. Karwasińska (1962); I. CANAPARIUS, *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, tłum. K. Abgarowicz, wyd. J. Karwasińska, Gdańsk 2009.

Krótki opis Słowiańszczyzny znajduje się zatem na karcie 148 tego kodeksu i – jak wspomniano – stanowi część wstępu poprzedzającego *Żywot Świętego Wojciecha* „*Est locus in partibus Germanie*”. *Brevis descriptio Slavinie* zajmuje większą część tej partii wstępnej. Nawiązuje zwłaszcza do początku *Żywotu*, gdzie znajduje się krótki opis Słowiańszczyzny²¹. *Brevis descriptio Slavinie*, rozwijając zwięzłą charakterystykę słowiańszczyzny zawartą w samym *Żywocie*, dodaje szerszy kontekst do biografii świętego, dokładniej umiejscawiając ją w przestrzeni i doprecyzowując położenie krajów słowiańskich w krainie *Missie*. Przedstawienie ludów słowiańskich różni się od informacji zawartych w *Żywocie*. *Brevis descriptio Slavinie* przedstawia bardziej pozytywny obraz Słowian zamieszkujących na północ od Karpat.

Analizowany tekst składa się z kilku fragmentów, zaczerpniętych z różnych źródeł. Pierwsze z nich trudno zidentyfikować, prawdopodobnie jest to przekaz pochodzący od kopisty (punkty [1]-[3]). Drugie – to akapity rozdziału *De Sclavia* z dzieła *De proprietatibus rerum* pióra Bartłomieja zwanego Anglikiem²² (punkty [4]-[6]). Poza nimi znajdują się fragmenty, których Kętrzyński nie wziął pod uwagę: fragment *Etymologii* Izydora z Sewilli, tekst z *Kroniki Cesarzy i Papieży* Marcina Polaka oraz odwołanie do zapewne *Kroniki Czechów* Kosmasa z Pragi. W niniejszym opracowaniu skupimy się na opisie Słowiańszczyzny [1]-[7].

W pierwszym punkcie *Brevis descriptio Slavinie* autor uzasadnia umieszczenie go przed tekstem *Żywotu Świętego Wojciecha*, tłumacząc, że jest to potrzebne do zrozumienia opowieści o świętym (aneks [1]). Zwraca szczególną uwagę na różnice pomiędzy podobnie brzmiącymi terminami *Slavum* i *Sclavum* oraz wyraźnie odróżnia Słowianina od niewolnika²³. Powołuje się w tym miejscu na dzieło *De proprietatibus rerum* Bartłomieja Anglika²⁴.

²¹ „Jest kraj na pograniczu Germanii, bogaty w skarby, bardzo potężny dzięki zbrojnym zastępom walecznych mężów, który mieszkańcy nazywają Sławonią. Przeważna część jego ludności, opanowana błędami niewiary, czci stworzenie zamiast Stwórcy, drzewo lub kamień miast Boga. Wielu zaś chrześcijan z imienia żyje jak poganie, co sprawia, że ich zbawienie narażone jest na niebezpieczeństwo. Niektórzy jednak z tego ludu są prawowierni i w nadziei przyszłej nagrody spełniają dobre uczynki” (J. CANAPARIUS, *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, tłum. B. Kürbis, w: *W Kręgu żywotów świętego Wojciecha*, red. J.A. Spież, Kraków–Tyniec 1997, s. 41-77).

²² *Bartholomaei Anglici de genuinis rerum coelestium, terrestrium et inferarum Proprietatibus*, wyd. W. Richter, Frankfurt 1609, lib. XV caput CXL, s. 688.

²³ *Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński, s. 587-588.

²⁴ Bartłomiej Anglik (Bartholomeus Anglicus) (ur. ok. 1203, zm. 1272) – franciszkanin, autor dzieła encyklopedycznego *De proprietatibus rerum*. Wykształcony prawdopodobnie na uniwersytecie w Oksfordzie lub w Chartres. Był profesorem Uniwersytetu Paryskiego, później działał w Magdeburgu w Niemczech i w tym kraju napisał swoje najważniejsze dzieło. Prawdopodobnie jest tożsamy

W drugim punkcie (aneks [2]) autor opisuje ogólne położenie geograficzne Słowiańszczyzny, którą lokalizuje w *Germanii* lub w krainie *Missie*. Może to oznaczać między innymi rzymską prowincję Mezję lub też Marchię Miśnieńską, albo nawet conceptualną fuzję obu tych krain. Ze względu na położenie w Europie Wschodniej, ale na północ od Grecji i terenów lepiej znanych ze starożytnej literatury klasycznej oraz oddalenie od centrów kultury łacińskiej, Mezja była trudna do zlokalizowania dla autorów zachodnioeuropejskich²⁵.

Autor pisze, że Słowiańszczyzna leży nad Dunajem, nazywanym w starożytności Ister, którego ujście dzieli się na czternaście odnóg. Następnie (aneks [3]) wymienia narody słowiańskie: *Vulgari, Jassi, Cuni, Rassi, Bossi*. Uznaje Królestwo Chorwacji i Królestwo Dalmacji za słowiańskie. Uważa, że Słowianami są też Polacy, Czesi i Rusowie; a językiem słowiańskim posługują się również niektórzy mieszkańcy Italii i Saksonii²⁶.

W kolejnym punkcie (aneks [4]) autor powołuje się na Ioanesa Ianuarensisa (zm. 1298)²⁷, a następnie cytuje opis Słowiańszczyzny z dzieła *De proprietatibus rerum* Bartłomieja Anglika²⁸. Za tym autorem podaje (aneks [5]), że cała Słowiańszczyzna składa się z dwóch odrębnych regionów: Większej i Mniejszej Słowiańszczyzny. Kraina określana jako Większa Słowiańszczyzna obejmuje tereny takie, jak Chorwacja, Dalmacja i region Sremu, a jej mieszkańcy są bezbożni i nieokrzesani. Szczególnie barbarzyńscy mieli być ci, którzy mieszkają blisko morza²⁹.

Autor opisując Mniejszą Słowiańszczyznę, czyli mniej więcej tereny Polski (aneks [6]), za Bartłomiejem Anglikiem szkicuje jej położenie między Saksonią, Czechami, Prusami i Morzem Bałtyckim, którym jest oddzielona od Danii i Gotlandii. Według autora opisywana kraina dysponuje żyznymi glebami, dogodnymi pastwiskami oraz jest bogata w mleko i miód. Mieszkańcy są pracowici, przywiązani do swoich ziem uprawnych; a także bardziej pobożni niż mieszkańcy Słowiańszczyzny Południowej, czyli Wielkiej. Powodem lepszej kondycji moralnej

z Bartłomiejem z Pragi, który w 1256 r. został powołany na biskupa łukowskiego. Pełnił też szereg funkcji w zakonie franciszkańskim. E. KEEN, *The Journey of a Book: Bartholomew the Englishman and the Properties of Things* Cambridge 2007, s. 1-5; R. GRODECKI, *Bartłomiej z Pragi (XIII w.)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t.1, red. E. Rostworowski, Kraków 1935, s. 316.

²⁵ *Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński, s. 587-588; por. zwłaszcza B. KÜRBIS, *Kształtowanie się pojęć geograficznych o Słowiańszczyźnie w polskich kronikach przeddlugoszowych*, „*Slavia Antiqua*” 4 (1953), s. 252-282.

²⁶ *Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński, s. 587-588.

²⁷ Ioanes Ianuarensis (Johannes Balbus, Johannes Januensis, Jan z Genui) (zm. 1298) – autor monumentalnego słownika łacińskiego znanego pod tytułem *Catholicon* lub *Summa Grammaticalis*.

²⁸ *Bartholomaei Anglici de genuinis rerum coelestium, terrestrium et inferarum Proprietatibus*, s. 688.

²⁹ *Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński, s. 587-588.

północnych Słowian mają być częste kontakty z ludnością germańską. Tekst kończy odwołanie się do autorytetu Herodota³⁰.

Autor tekstu wskazuje, że do krajów i ludów słowiańskich można zaliczyć: Czechów (*Bohemi*), Polaków (*Poloni*), Morawian (*Moravi*), Wandalów (*Wandali*)³¹, Rusów (*Rutheni*), Bułgarów (*Vulgari*), mieszkańców Chorwacji i Dalmacji (*regna Croacie et Dalmacie*) i rejonu Sremu (*Syrmiam*)³² oraz bliżej niezidentyfikowane ludy *Iassi*³³, *Cuni* (być może Kumanowie, Węgrzy lub oba te ludy pod wspólną nazwą), *Rassi* (mieszkańcy państwa Raszki w dzisiejszej Serbii, lub ogólniej: Serbowie)³⁴, *Bossi* (być może mieszkańcy Bośni)³⁵. Zwraca szczególną uwagę na kwestie religijne i wyraźne rozróżnienie Słowiańszczyzny północnej i południowej. Podaje też podstawowe informacje dotyczące krajobrazu i ekonomii opisywanych krajów³⁶.

Opisywany tekst ma, jak widać, charakter kompilacji wiadomości i cytatów z kilku dzieł. Przedstawia dosyć ogólny obraz krajów słowiańskich, zwracając uwagę nawet na rozróżnienie pojęć „Słowianin” i „niewolnik”, które w języku łacińskim brzmią podobnie. Powoływanie się na powszechnie znane i akceptowane autorytety w kwestiach geograficznych wydaje się uzasadnione, ale ogólnikowy charakter opisu Słowiańszczyzny dziwi w kontekście prawdopodobnego powstania tekstu we Wrocławiu. Co więcej, tekst nie zawiera informacji wychodzących poza encyklopedyczną wiedzę, co jest zastanawiające w kontekście ożywionych kontaktów mieszkańców Wrocławia z basenem Morza Bałtyckiego i jego położenia w sercu Słowiańszczyzny zachodniej.

³⁰ Tamże.

³¹ *Wandali* – tą nazwą określano zarówno germański lud z okresu wędrówek ludów, jak i Słowian Połabskich (Wenedów), których zapewne miał na myśli autor. Niekiedy tego terminu używano również w stosunku do Polaków czy nawet ogólnie Słowian. Zob. A. KRAWIEC, *Omnes sunt Wandali dicti. Znaczenie etnonimu „Wandalowie” w polskiej tradycji historiograficznej okresu średniowiecza*, „Prace Polonistyczne” 76 (2021), s. 49-55.

³² Obecnie Serbia.

³³ Być może Jasowie, nazwa ludu Alanów, koczowników pochodzenia irańskiego, spokrewnionego z Osetyńczykami, w średniowieczu osiadłego w Mołdawii i na Węgrzech. W. SWOBODA, *Jayngowie*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, oprac. G. Labuda, T. Lehr-Spławiński, W. Kowalenko, t. 2, Warszawa 1964, s. 326.; T. SULIMIRSKI, *Sarmaci*, przeł. z ang. A. Baranowska, T. Baranowski, Warszawa 1979, s. 115-116, 156-166.

³⁴ T. WASILEWSKI, *Raszka*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 4, oprac. G. Labuda, Z. Stieber, Wrocław 1970, s. 472.

³⁵ W. MOLÈ, *Bośnia*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1, oprac. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Spławiński, Wrocław 1961, s. 153.

³⁶ *Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński, s. 587-588.

Pojęcie Słowiańszczyzny według autora tekstu obejmuje duży obszar, zajmujący większość Europy Środkowej i Wschodniej, rozciągający się od Grecji aż po Morze Bałtyckie i od Saksonii do wschodnich krańców Rusi. W przeciwieństwie do pierwszych zdań żywota świętego przedstawia Słowiańszczyznę również w kontekście Europy śródziemnomorskiej, a nie Germanii, przesuwając jej granice na południe.

Słowiańszczyzna jest przedstawiona w *Brevis descriptio* bardziej pozytywnie, jak zasygnalizowano wcześniej, niż w samym *Żywocie Świętego Wojciecha*. Według krótkiego opisu przynajmniej część mieszkańców tego obszaru zajmujących jego północną część – „Małą Słowiańszczyznę” jest opisana jako pobożna. Kontrastuje to wyraźnie z opisem pióra Kanapariusza, przedstawiającego mieszkańców Słowiańszczyzny jako bezbożnych, a tych z nich, którzy byli ochrzczeni, określił jako chrześcijan wyłącznie z nazwy.

W świetle wyobrażeń geograficznych średniowiecza rozszerzenie Słowiańszczyzny tak, że obejmowała tereny aż do Grecji oraz „przeniesienie” jej z Germanii do Mezji, stanowiło wyraźny awans symboliczny. Tereny z rejonów nieodległych od Morza Śródziemnego były uznawane za bardziej cywilizowane i ogólnie lepsze od terenów położonych dalej na północ. Północ była kojarzona wyraźnie negatywnie. Anonimowy autor opisu Słowiańszczyzny nie tylko lepiej ocenił religijność i moralność Słowian niż Jan Kanapariusz, ale też podnosi ich rangę przypisując ich pośrednio do grona ludów kręgu śródziemnomorskiego. Na potrzeby niniejszej pracy rozumiem pojęcie geografii kreacyjnej jako wyobrażenia na temat zagadnień geograficznych (takich jak położenie konkretnych miejsc czy krain) oraz ich znaczenia symbolicznego podzielanego przez określoną grupę ludzi.

Nie jest wykluczone, że różne wartościowanie Słowian w *Brevis descriptio* i w *Żywocie Świętego Wojciecha* wynika z wieloznaczności samego terminu *Sclavonia* i tego, że autorzy rozumieli pod nim inne nacje. Określenie *Sclavii* mogło oznaczać albo wszystkie ludy słowiańskie, albo Słowian Połabskich. Jak już zaznaczono, w okresie życia św. Wojciecha ci drudzy rzeczywiście opierali się chrystianizacji.

Jak wspomniano, wstęp do *Żywotu Świętego Wojciecha* zawiera poza *Brevis descriptio Slavinie* także fragment *Kroniki Papieży i Cesarzy* Marcina Polaka, opisujący działalność św. Wojciecha, oraz fragment opisu Europy z czternastej księgi dzieła *Etymologiae* św. Izydora z Sewilli. *Brevis descriptio* powstałe w dominikańskim klasztorze we Wrocławiu stanowiło uzupełnienie rozszerzające treść *Żywotu Świętego Wojciecha* o kontekst geograficzny. Kolejne akapity wstępu rozszerzają kontekst o informacje związane z kontekstem politycznym i chronologicznym.

Przedstawiona analiza *Brevis descriptio Slavinie* stanowi przyczynek do szerszych ujęć problemu obecności zagadnień dotyczących Słowiańszczyzny w dziele encyklopedycznym Bartłomieja Anglika, tak mało znanym w polskiej historiografii.

Aneks

Tekst *Brevis descriptio Slavinie* oraz Odwołanie do *Etymologii* Izydora z Sewilli i tekst z *Kroniki Papieży i Cesarzy* Marcina Polaka ze wstępu do *Żywota Świętego Wojciecha* z manuskryptu I F 327 z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego³⁷. W tekście zaznaczono fragmenty zaczerpnięte z dzieła Bartłomieja Anglika *De Proprietatibus Rerum* z rozdziału *De Sclavia*.

[1] *Ut evidencius et clarius possit intelligi Iegenda sequens de vita gloriosi martiris Adalberti, est notandum, quod Bartholomeus autor libri, qui dicitur >de proprietatibus rerum< dicit, quod differentia est inter Slavum sine : et Sclavum cum Slavus enim populus de Slavonia patria dicitur; Sclavus vero servus empticius est, licet in antiquis codicibus sepius unum pro reliquo positum reperiatur.*

[2] *Est autem Slavonia patria maxima, que est pars Missie sive Germanie a multitudine germinum. Slavonia itaque incipit a mari mediterraneo, in quod magnus fluvius Danubius, alias Ister in veteribus codicibus nuncupatus, in quatuordecim rivos divisus fluit.*

[3] *Sunt quoque gentes Slavonie predictae Vulgari, lassi, Cuni, Rassi, Bossi; regna etiam Croacie et Dalmacie in eadem Slavonia sita. Sunt eiusdem etiam linguagii populi, [qui] in Pannonia et inter Italiam commorantur. Bohemi etiam, Moravi, Poloni et Russi Slavi sunt. Et eadem lingua protenditur usque ad Saxones.*

[4] *Item Iohannes lanuensis dicit, quod Slavia est pars Missie multas continens regiones. Nam Slavi sunt Bohemi, Poloni, Moravi, Wandali, Rutheni, Dalmati et Croati, qui omnes mutuo se intelligunt et in multis similes quoad linguam et quoad mores, dispares tamen sunt quoad ritum. Nam quidam adhuc tenent cultum paganorum, quidam vero retinent ritum Grecorum, quidam vero Latinorum. Omnes autem iste regiones sunt et glebe optime, mellifere et vinifere in multis locis. Omnes etiam isti pro maiori parte sunt accensi, exceptis Ruthenis et illis, qui mixti sunt Theutunicis et Latinis*

[5] *Et est Slavia duplex, maior videlicet, que habet Dalmaciam, Syrmiam, Croaciam et continet multas regiones et istius terre incole quidam maritima occupant, quidam iuga moncium et condensa nemorum inhabitant, quidam campestria excolunt et exarant. Gens seria, aspera et inculta. Circa divinum cultum minus est pia, piralicam vitam ducens et maxime illi, qui habitant iuxta mare.*

[6] *Alia Slavia est minor, que a finibus Saxonie protenditur, lacualis sive stagnalis s; Hngue sue populos habet conterminos Bohemos. Et hec Slavia dividitur a Pruthenis*

³⁷ Monumenta Poloniae historica, t. 6, s. 587.

diversis ampnibus, secluditur et a Gothis atque Danis quodam promuntorio maris, quo Dlare eciam dividitur; ad eius littus terminatur minor Slavia et finitur. Est autem hec regio valde frugifera, flu minibus et stagnis irrigua et netnorosa et pascuosa, melle abundans et lacte. Gens fortis corpore et agriculture dedita et pascuis, magis pia [quo]ad Deum et quoad proximum quam illi, qui habitant in maiori Slavia et hoc propter mixtionem et societatem, quam quotidie contrabunt cum Germanis, ut dicit Erodotos.

[7] Ex nota Yzidorum libro Ethymologiarum XIII capitulo quinto dicit: Provincias autem quas Danubius a barbarico ad Mediterraneum mare secludit: prima est Messia, a messium proventu vocata; Unde et eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab oriente hostys Danuby iungitur, ab euro vero Thracie, a meridie Macedonie, ab occasu ystriae copulatur³⁸.

[8] Item notandum est quod Cronica martiniana multum³⁹ autentica scribens de Romanorum pontificibus et imperatoribus, interferens multas notabiles hystorias de beato martire Adalberto, ponit quod tempore Benedicti pape septimi⁴⁰ et Ottonis secundi⁴¹ imperatoris, beatus Adalbertus nacione Bohemus floriut. Hic secundus extitit episcopus Pragensis ecclesie⁴².

[9] Post reuelante deo, Pannoniam veniens primum regem Hungarorum sanctum videlicet Stephanum⁴³ cum multis⁴⁴ batizavit. Demum per Poloniam transiens eosdem in fide confirmans. in Prussiam veniens ibidem predicando fidem Christi martirio coronatur⁴⁵ Anno domini nongentesimo LXX quinto⁴⁶.

³⁸ ISIDORUS, *Isidori Hispalensis Etymologiarum sive Originum Libri XX*, wyd. W.M. Lindsey, t. 2, wyd. Oxonii 1911, XIV, 4, 5; *Isidore de Séville: Étymologies. Livre XIV: La Terre*, tłum. O. Spevak (Auteurs Latins du Moyen Âge, 22), Paris 2011, XIV, 4, 5, s. 55.

³⁹ Więcej o *Kronice* Marcina Polaka: J. SOSZYŃSKI, *Sacerdotium – Imperium – Studium. Władze uniwersalne w późnośredniowiecznych kronikach martyńskich*, Warszawa 2006.

⁴⁰ Benedykt VII, Benedetto di Spoleto – papież od października 974 do 10 lipca 983.

⁴¹ Otton II (ur. 955, zm. 983) – cesarz rzymski 980-983, król Niemiec 973-983.

⁴² Święty Wojciech był biskupem Pragi w latach 982-996, jako następca Dietmara z Pragi (973-982). W tym miejscu widoczna jest różnica między tekstem *Kroniki* Marcina Polaka, na jaką powołuje się autor (*Kronika papieży i cesarzy*, tłum. i komentarz A. Fabiańska, J. Soszyński; Wstęp J. Soszyński, Kęty 2008). Polak notuje, że Wojciech był pierwszym biskupem praskim. Prawdopodobnie zamieszczona tu informacja, że św. Wojciech był drugim biskupem praskim, pochodzi z *Kroniki Czechów* Kosmasa, która również jest wzmiankowana w tekście. Por. *Kosmasa Kronika Czechów*, oprac. i tłum. M. Wojciechowska, Warszawa 1968. W tekście *Kroniki* Marcina Polaka, s. 18: „Hic primum episcopus Pragensis...”.

⁴³ Święty Stefan (ur. ok. 969, zm. 1038) – król Węgier 997-1038. G. GYÖRFFY, *Święty Stefan I, król Węgier i jego dzieło*, tłum. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003, s. 141. W kwestii faktycznej roli św. Wojciecha w chrystianizacji Węgier zob. s. 94-100.

⁴⁴ W tekście *Kroniki* Marcina Polaka, s. 81: „Post multis aliis baptizavit”.

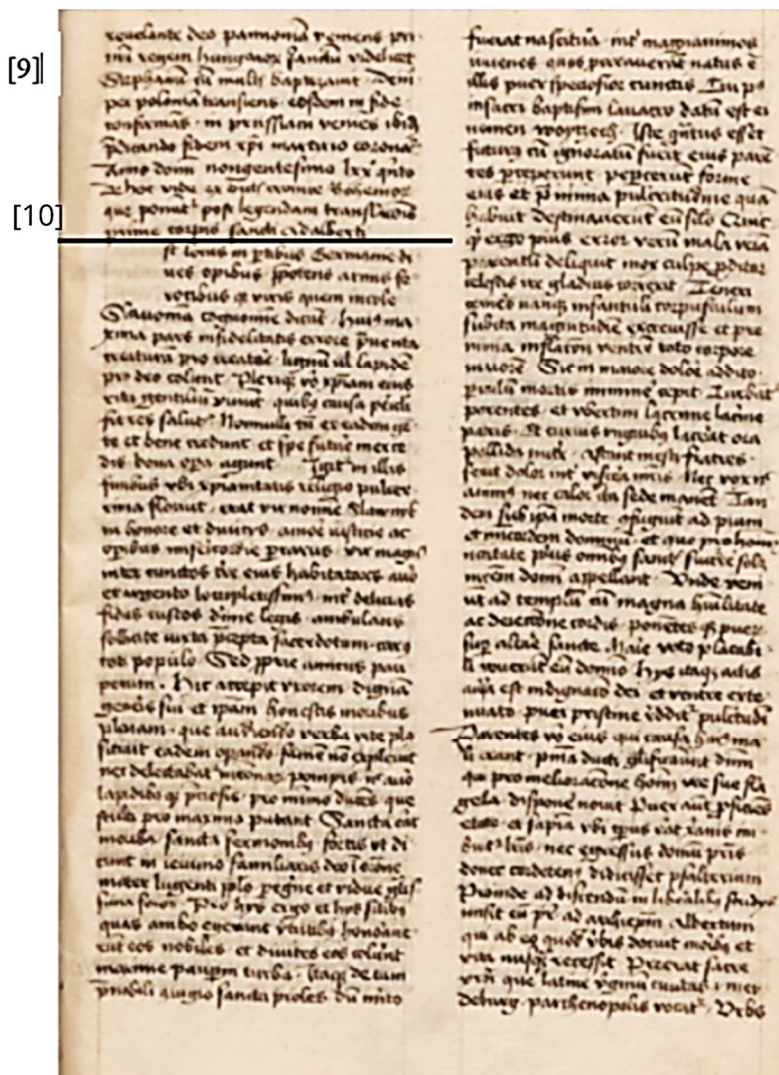
⁴⁵ W tekście *Kroniki* Marcina Polaka, s. 81: „Demum per Poloniam transiens est eosdem in fide confirmans. in Prussiam veniens ibidem predicando fidem martirio coronatur”.

⁴⁶ W tekście *Kroniki* Marcina Polaka, s. 81: „Anno Domini 975”.

[10] De hoc vide ex ditus cronice Bohemorum, que ponuntur post legendam translacionis prime corporis sancti Adalberti⁴⁷.

- [1] De vita et passione sancti Adalberti
et eiusdem et clari possit
intelligi legenda sequens
de vita sancti martiris Adalberti
est notanda. q. Aristoteles
autem libri qui de proprietatibus rerum
dicit. Et dea est m. Slavia sine e.
et Slavia tūc. Slavici enim populi
de Slavonia parva de Slavonia vō
serius emptio est. licet in antiquis
codicibus sepius vnde pro reliquo po
siti regnat. Est aut Slavonia pa
tria maxima que est p. missie sue
Scythie a multitudine germanorum
Slavonia itaq. incipit a mari medi
terraneo in quod magni flumini da
nubii alio ppter in vicibus codicibus
mutuati in quatuordecim riuos
divisus fuit. Sunt q. gentes Sla
vone predictæ Vulgari vasi Cum
Kassii Rossi. Regna eorum Gra
cie et Dalmatie in eadem Slavonia
sita. Quod eisdem ead. Ingermagy
populi in panonia. et inter italiam
comitant. Bohemi ead. moravi
poloni et Kassii Slavi sūt. Et ead.
lingua protendit. usq. ad Carones
Item Johannes tamen dicit. q. Sla
via est p. missie multas nōnes
regiones. Nam Slavi sūt Bohemi
poloni moravi mundali Rutheni
Dalmati et Croati. qui omēs mu
tuo se intelligūt. et in multis silis
quo ad linguam et quo ad mores
dissimiles tūc sūt quo ad viti. Nam
quidam adhuc tenet cultu pagani
noy. quidam vō retinet viti grecorū
quidam vō latīnoy. Omēs autē
iste regiones sūt et glebe optime
mellisere et vinifere in multis locis
omēs ead. isti pro maiori parte st
ampli exceptis Ruthenis et illis
qui nati sūt theutici et latini.
Et est Slavonia duplex maior vti
que in Dalmatia prima; croacia
- Episcopi et martiris sequit^r
et omnes multas regiones et istius tēe
mole. quidam maximas occupant.
quidam iuga montium et adensa nemo
rum inhabitant. quidam m. campes
tria excolūt et excavant. Bene scia
aspera et multa. Circa dñi cultum
nimis est pia. p. viti vitam du
cent. et maxime illi qui habitant
iuxta mare. Slavia Slavonia ē mior
que a finibus Saxoniæ protendit. lacu
ales sue stagnales lingue sue populos
habet germanos bohemos. Et Slavonia
hec dividit. a p. tēis dñs ampm
sue sedudat. et a gothis atq. danis
quodam promutuo maris quod mare
in dividit. ad eius littus tēmatu mior
Slavonia et p. tē. Est aut hec regio
valde frugifera flumibus et stagnis
irrigua. et nemorosa et pascuosa mel
le abundans et lacte. Gens fortis
corpore et agricultura dedita. et pascu
is. magis pia ad deū. et quo ad p. m.
q. illi qui habitant in mari Slavonia
et hoc ppter mictionem et fortitudi
nam quotidie p. tēatū ad germanos
et dicit erodotus. Et nota videri
libro Ethnologiar. xiii. cap. q. de
Promontis aut. quas danibus a bar
baris ad mediterraneū mare sedudat.
prima q. missia sue missia a mes
sum p. tēatū sic vocata. Unde ea
vetēs croatis horreū nuncupabant.
Iste aut ab oriente hostes danibus
lignit. ab euro vero tracie. a media
a Macedonia. ab occasu v. tēre copulat.
Item Notanda ē q. Croatica max
timaria altum autentica scilicet de
romanoz pontifibus. et impatoribus
interfecerunt multas notabiles historis.
as de beato m. tēre Adalberto p. m.
q. tēpe v. tēdi pape septimi et ot
tonis p. tēdi impatoris. b. tēre Adalberti
natione Bohemica floruit. hic p. tēre
erat ep. p. tēre catholice. post

⁴⁷ Chodzi o przeniesienie ciała św. Wojciecha do Gniezna. *Legenda Translacionis* – być może jest to nawiązanie do fragmentu żywotu świętego Wojciecha *In partibus Germanie*, powstałego pod koniec XIII wieku (przed rokiem 1295). Ostatnia część żywotu to translacja. Por. *Cuda świętego Wojciecha*, tłum. J. Pleziowa, wstęp M. Plezia, w: *W Kręgu żywotów świętego Wojciecha*, s. 201-213.

Il. 1. Skan tekstu (wraz z *Brevis descriptio Slavinie*) poprzedzającego *Żywot Świętego Wojciecha* „*Est locus in partibus Germanie*”. Karta 148 manuskryptu I F 327 z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego. Linią zaznaczono początek *Żywotu Świętego Wojciecha*.

Il. 2. Fragment XV-wiecznej mapy *fra mauro* ukazujący Europę Środkowowschodnią i Bałkany. Mapa jest zorientowana na południe i powstała, podobnie jak wrocławski rękopis I F 327, około połowy XV wieku. Na przedstawionym fragmencie mapy zaznaczono orientacyjne rozmieszczenie ludów słowiańskich wymienionych w tekście *Brevis descriptio Slavinie* ze wstępu do *Żywotu Świętego Wojciecha* „*Est locus in partibus Germanie*” (karta 148 manuskryptu I F 327 z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego). Naniesione nazwy, które nie budzą wątpliwości translacyjnych, zostały przetłumaczone na język polski, natomiast pozostałe zaznaczono kursywą ze znakiem zapytania.

Il. 3. Fragment XV-wiecznej mapy *fra mauro* ukazujący Europę Środkowowschodnią i Bałkany. Mapa jest zorientowana na południe i powstała, podobnie jak wrocławski rękopis I F 327, około połowy XV wieku; jednakże na potrzeby tej ilustracji została obrócona do orientacji północnej. Na mapie zaznaczono orientacyjne rozmieszczenie ludów słowiańskich wymienionych w tekście *Brevis descriptio Slavinie* ze wstępu do *Żywotu Świętego Wojciecha* (karta 148 manuskryptu I F 327 z Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego). Naniesione na nią nazwy, które nie budzą wątpliwości translacyjnych, zostały przetłumaczone na język polski, natomiast pozostałe zaznaczono kursywą ze znakiem zapytania.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Bartholomaei Anglici, De genuinis rerum coelestium, terrestrium et inferarum Proprietatibus*, wyd. W. Richter, Frankfurt 1609.
- Brevis descriptio Slavinie*, wyd. W. Kętrzyński (Monumenta Poloniae historica. Pomniki dziejowe Polski, t. 6), Kraków 1893, s. 587-588.
- Brevis descriptio Slavinie*, manuskrypt I F 327, Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego, karta 148.
- CANAPARIUS Ioannes, *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, tłum. K. Abgarowicz, wyd. J. Karwasińska, Gdańsk 2009.
- CANAPARIUS Ioannes, *Świętego Wojciecha żywot pierwszy*, tłum. B. Kürbis, w: *W Kręgu żywotów świętego Wojciecha*, red. J.A. Spież, Kraków–Tyniec 1997, s. 41-77.
- CANAPARIUS Ioannes, *S. Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita prior, Św. Wojciecha i męczennika Żywot pierwszy*, wyd., wstępem i komentarzem opatrzyła J. Karwasińska (Monumenta Poloniae historica. Nova series. Pomniki dziejowe Polski. Seria II, t. 4/1), Warszawa 1962.
- IANUENSIS Ioannes, *Catholicon*, Wenecja, Bonetus Locatellus 1495.
- Isidore de Séville, *Étymologies. Livre XIV: La Terre*, tłum. O. Spevak (Auteurs Latins du Moyen Âge, 22), Paris 2011.
- ISIDORUS, *Isidori Hispalensis Etymologiarum sive Originum Libri XX*, wyd. W.M. Lindsey, t. 2, Oxonii 1911.
- MARCIN POLAK, *Kronika papieży i cesarzy*, tłum. i komentarz A. Fabiańska, J. Soszyński, wstęp J. Soszyński, Kęty 2008.

OPRACOWANIA

- BUJAK F., *Studja geograficzno-historyczne*, Warszawa 1925.
- GRABSKI A. F., *Polska w opiniach obcych X-XIII w.*, Warszawa 1964.
- GYÖRFFY G., *Święty Stefan I, król Węgier i jego dzieło*, tłum. T. Kapturkiewicz, Warszawa 2003.
- KEEN E., *The Journey of a Book: Bartholomew the Englishman and the Properties of Things*, Cambridge 2007.
- KRAWIEC A., *Slavia – Sclavania – Słowiańska Ziemia. Słowiańszczyzna w geografii kreacyjnej łacińskiej Europy w średniowieczu*, Poznań 2022.
- KRAWIEC A., *Omnes sunt Wandali dicti. Znaczenie etnonimu „Wandalowie” w polskiej tradycji historiograficznej okresu średniowiecza*, „Prace Polonistyczne” 76 (2021), s. 47-73.
- KÜRBIS B., *Kształtowanie się pojęć geograficznych o Słowiańszczyźnie w polskich kronikach przedłużosowych*, „Slavia Antiqua” 4 (1953), s. 273-275.
- Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. E. Rostworowski, Kraków 1935.
- Słownik starożytności słowiańskich*, t. 1- 4, oprac. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński, Z. Stieber, Wrocław 1961-1970.

SOSZYŃSKI J., *Sacerdotium – Imperium – Studium. Władze uniwersalne w późnośredniowiecznych kronikach martyniańskich*, Warszawa 2006.

SULIMIRSKI T., *Sarmaci*, przeł. z ang. A. Baranowska, T. Baranowski, Warszawa 1979.

Św. Wojciecha, biskupa i męczennika *Żywot pierwszy*, wyd., wstępem i komentarzem opatrzyła J. Karwasieńska (Monumenta Poloniae historica. Nova series, t. 4/1), Warszawa 1962.

NETOGRAFIA

WÓJCIK K., *Mateusz z Krakowa*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, wydanie internetowe online, www.ptta.pl/pef/pdf/m/mateuszzk.pdf [dostęp: 08.04.2025].

Biblioteka Cyfrowa, www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/30554 [dostęp: 08.04.2025].

Katalog der Deutschen Nationalbibliothek, portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cqlMode=true&query=nid%3D104209828 [dostęp: 08.04.2025].

Deutsche Biographie, www.deutsche-biographie.de/pnd104209828.html#index [dostęp: 08.04.2025].

Museo Galileo, mostre.museogalileo.it/framauro/en/interactive-exploration/explore.html [dostęp: 08.04.2025].

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, I F 327 MSPL 5124, manuscripta.pl/manuscripts/47492/ [dostęp: 08.04.2025].

DESCRIPTION OF THE SLAVIC COUNTRIES *BREVIS DESCRIPTIO SLAVINIE* FROM THE INTRODUCTION TO THE *LIFE OF SAINT ADALBERT* (FROM THE MANUSCRIPT I F 327 FROM THE LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF WROCLAW)

Abstract. The kingdom of Bolesław the Brave is inextricably linked to the figure of Saint Adalbert, whose life was to bring closer both his figure and the environment in which he lived and worked. This article analyzes the *Brevis Descriptio Slavinie*, a text serving as an introduction to one of the manuscripts of the *Life of Saint Adalbert*, preserved in the Library of the University of Wrocław (manuscript I F 327). The *Brevis Descriptio Slavinie* offers a geographical and cultural overview of Slavdom, providing essential context for understanding the life and mission of Saint Adalbert. The 15th-century codex in which the text appears contains a range of chronicle, theological, and hagiographic works, suggesting its origin within Silesian monastic circles. The *Brevis Descriptio Slavinie* itself is composed of many parts one of these incorporates excerpts from the chapter *De Sclavia* in *De Proprietatibus Rerum* by Bartholomew the Englishman.

Keywords: Bartholomew the Englishman; Sclavia; Saint Adalbert